



מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

מים חמים למנה במה תעופה ובמטוסים

גם במצב זה התחתון משפיע על העליון. ההלכה כחכמים, כי באופן ששניהם חמים אע"פ שהתחתון יותר חם אין רישומו ניכר במשקה שהוא שופך ממנו.

מדיון זה אנו למדים שהניצוק עצמו אינו חיבור לטומאה וטהרה, אלא אם כן התחתון חם והעליון צונן, שאז האדים החמים העולים מהתחתון מטמאים את העליון. אך כאשר העליון חם והתחתון צונן או אפילו שניהם חמים אין כאן חיבור לטומאה.

והנה לגבי איסור והיתר, הרמ"א (יורה דעה סימן קה סעיף ג) מביא את דברי המרדכי (חולין פרק ח סימן תשטו) שאסור לשפוך מכלי שיש בו שמן כשר לתוך נר דולק שמכיל חלב או שומן אסור, ומסיים כי בדיעבד אין לחוש.

הט"ז (שם סק"ו) מסביר שהאיסור לשפוך לתוך נר דולק הוא מדיון 'ניצוק' שנחשב לחיבור, ולפי שהתחתון חם משפיע על העליון. אמנם הש"ך (שם סק"א) כתב הטעם בשל עליית ההבל מהתחתון. אך כתב הפרי מגדים (משבצות זהב סק"ו) שנראה שאין בזה מחלוקת, אלא לדברי כולם כאשר התחתון חם, ההבל עולה למעלה עם הניצוק ומחמם את העליון, מה שגורם לטומאה ולאיסור.

ומה שפסק הרמ"א שבדיעבד אין לחוש, הוא משום שכתב תרומת הדשן (פסקים סימן קג) שרק לגבי טומאה שאוסרת במגע, הזיעה העולה עם

יהודי שלרגל עיסוקיו הוצרך לשהות במדינת הונג קונג, ובהעדר באותו מקום חנויות ומסעדות כשרות, הביא עימו בתרמילו מיני מאכל וביניהם את המאכל הקרוי 'מנה חמה', בו שופכים מים חמים והאוכל מתבשל ומוכן תוך כמה דקות. כאשר נכנס לטרקלין ההמתנה (לאונג), ראה כי ישנו דוד מים חמים המיועד למילוי מים חמים, אולם הוא תהה אם מותר למלא את המנה שלו במים חמים מדוד הזה, או שעליו לחשוש שיתכן שלפניו מילא גוי מים חמים לתוך מנה שאינה כשרה, ושמה מחמת האדים שעלו מן המאכל שאינו כשר נאסר הדוד.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

כדי להכריע בשאלה זו, יש לדון בשתי סוגיות: א. ניצוק ב. זיעה (א-אדים).

א. ניצוק

לגבי טומאה וטהרה שנינו במשנה במסכת מכשירין (פרק ה משנה י): 'המערר מחם לחם ומצונן לצונן ומחם לצונן טהור, מצונן לחם טמא. רבי שמעון אומר, אם המערר מחם לחם וכוחו של תחתון יפה משל עליון, טמא'. הרמב"ם מסביר (שם) שכאשר יוצקים צונן לתוך חם, האדים עולים עם הניצוק (החיבור) והחום של התחתון משפיע על העליון, ולכן העליון נטמא. רבי שמעון סבור שגם מחם לחם, כאשר התחתון חם יותר,

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

שטר כסף שנמצא בחנות וניתן בטעות למוכר

מעשה שמצאה אישה בתוך חנות בגדים הומה שטר של מאתיים שקל אותו הביאה למוכרת אולי יבוא המאבד. לאחר מכן סיפרה המוצאת לבעלה את דבר המציאה והוא אמר לה שמאחר ובשטר אין סימן, היא זכתה בשטר בשעה שהגביהה ומה שקנה אישה אשה קנה בעלה והוא זכה בו בשעה שהיא הגביהה את השטר. האישה חזרה למוכרת בבקשה שתביא לה את השטר שמצאה, המוכרת גם היא התייעצה עם בעלה ואמר לה שלא תיתן כיון שהמוצאת לא התכוונה לקנות את השטר

1 חו"מ סימן רסב (סעיפים יא-יז).

2 כמ"ש במשנה (כ"מ כו): מצא בחנות הרי אלו שלו. הטעם כתב הרא"ש (פ"ב סימן י) שאין החצ

ר. שהרבה עוברים ונכנסים שם, ובתוספת כתב (כו ד"ה ודעתך) טעם אחר משום שאין סופו הווה לימצא.

3 ע"פ הרמ"א שפסק בכ"מ (סימן קנ"ג ס"ז ור"ב סי"ח רסח ודעתך) שדבר שאינו מצוי ורגיל לבוא אינו קונה בקנין

חצר, וכן הדין ביד שהיא כחצירו. וראה בנתיבות (סימן קנ"ג סק"ב) שביאר דברי הרמ"א בשליח שהביא

למשלח מה שקיבל מהגוי בטעות, שאף שמעיקר הדין השליח זוכה, אמנם כיון שלא התכוון לקנות וכבר העביר למשלח לא קנה מהטעם הנ"ל.

ובקצות החושן (סק"ט) העלה שדיון זה מדי ספקא

נמצא שהיא זכתה בו, הדין עם מי:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

שטר אחד אין בו סימן והוא של מוצאו,¹ גם אם נמצא בחנות אין בעלים קונים את המציאה מדיון קנין חצר,² בנידון זה שהעבירה את השטר לבעלת החנות הוא מחלוקת הפוסקים, ואין להוציא מיד המוחזק.³

שימוש במיקרוגל במקום נופש

יהודי שנסע להונגריה שם שכר דירה ללילת הלילה, ובמקום יש מכשיר מיקרוגל שכשרותו מוטלת בספק; האם יש אפשרות לחמם בתוכו מאכלים:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

כשיש צורך לחמם אוכל ואין לו אפשרות אלא

רק במיקרוגל זה, יעטוף את המאכל בשני כיסויים הסגורים היטב ויבשים מבחוץ, ויראה שהמשטח במיקרוגל נקי ויבש.⁴

שאל פלאפון ונשבר באונס

אחד ששאל פלאפון לשיחה בנסיעה באוטובוס, עורר משוחח בפלאפון נעצר הנהג בפתאומיות והמכשיר נפל מידו ונשבר, האם חייב לשלם:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

מקרה זה בו נעצר הנהג בפתאומיות מוגדר כאונס, והדין הוא ששואל חייב גם באונסין, אולם אם שאל מחברו שימוש שאינו שווה פרוטה נפסק בשולחן ערוך שאינו חייב לשלם,⁵ ויש לדון האם השואל פלאפון לשיחה קצרה נחשבת השאלה שיש בה הנאה השווה פרוטה.⁶

השואל טלפון אף שרבים שאין לוקחים ע"ז תשלום, מכל מקום מאחר שעלות השיחה עצמה שווה פרוטה חשיב הנאת שווה פרוטה, אמנם הדברים נכתבו בזמן שהיו משלמים לפי דקות שיחה וזכור שהיו שבקשו שקל עבור השיחה, ויש לדון כיום לאחר שהונהגה בארץ רפורמת הסלולרי שקונים חבילה של אלפי דקות, ונמצא שגם מצד עצם השיחה אין עלות השיחה שווה פרוטה, וגם לא נמצא מי שדורש תשלום על שאלת שיחה, אמנם יש להסתפק אולי באמת השיחה שווה פרוטה אלא שכן הוא אופן הסכם החברה מול לקוחותיה, מאידך כיון שזו הצורה בכל השוק נמצא שזהו השווי האמיתי ויל"ע.

הפוסקים שאין להתיר על ידי כוסי אלא באופן של בדיעבד, שנקלע למקום שיש לו מיקרוגל שיש ספק בכשרותו, אך לכתחילה בביתו אין להשתמש במיקרוגל אחד לבשר וחלב על ידי כיסוי. ראה שבות יצחק דיני מיקרוגל (עמוד נא) בשם הגרש"ז אורבך והגר"ש אלישיב.

5 חו"מ סימן שמו (ס"ו), משום שזה נשאר בספיאק במקרה (כ"מ צו). והדבר שכיח הרבה ששואלים דברים קטנים שאין דרך בני אדם לדרוש תשלום עבור השימוש בהם ולפיכך אין ההנאה נחשבת הנאה של שווה פרוטה ואינו חייב באונסין, כגון לכתוב בעט (שורת שומרי משפט בשם הרצ"פ פרנק) או כוס לשתות בו (שם בשם ר"ש סלוט).

6 ראה במשפטי החושן (סימן שמו ציונים סק"א)

לא נפקא, והוא במחלוקת בין הפוסקים אם חצירו וידו זוכה שלא מדעת בדבר שאין רגיל לבוא, ולכן אם תפס השליח אח"כ מיד בעה"ב לא מפקינן מניה כיון דאיכא דעת כמה פוסקים דחצירו וידו זוכה לו שלא מדעת אפילו בדבר שאינו רגיל לבוא. ויש לתמוה על הנתיבות שנראה שהסכים עם דין הרמ"א בשליח שטעה ומאידך בסימן רסח (סק"ג) כתב דעת המרדכי שהביא הרמ"א היא רק דעת יחיד וכל הראשונים חולקין על דעה זו, ופסק דהעיקר תלוי אי הוה הוא להימצא.

4 באופן שהמיקרוגל נקי, מעיקר הדין די בכיסוי אחד (כמבואר בשולחן ערוך י"ד סימן צב ס"ח וסימן קח סעי' א-ג), אלא שמכל מקום נכון להחמיר בשני כיסויים שמה יקרע כיסוי אחד. יש לציין שדעת גדולי

של שמן כשר על נד הדולק משמן אסור, כתב ביד אברהם (גליון השו"ע סימן קה סעיף ג) שההיתר בדיעבד שמצוין ברמ"א הוא דוקא משום הרתיחה של השמן האסור נגרמת מהלהב של נר שהבעירה של הלהב כבר ביטלה את עיקר המציאות של האיסור. אולם במקרה של עירוי מקדירה של היתר לקדירה של איסור, כשהיד סולדת בזיעה, הזיעה יכולה לבלוע ולטמא את הקדירה. לפיכך, ההיתר הנדון קודם לכן, המתיר שימוש בקומקום חשמלי על בשר ואז על חלב, אינו מועיל באופן שיש אדים שהיד סולדת בהם, משום שהזיעה העולה מהכוס עם המים הרתחים עשוי לאסור את הקומקום.

ואכן בבדי השלחן (סימן קה ס"ק סה) כתוב שאין לערות לכתחילה מאותו כלי פרווה פעם לתוך כלי חם חלבי ופעם לתוך כלי חם בשרי. ודבר זה מצוי כאשר מוסיפים מים לתבשיל חם מקומקום פרווה, ולא תמיד נזהרים בכך. וכתב להיזהר גם כשמעירים לתוך כלי חם בשרי או חלבי שיש בו קצת רק מים או ירקות בלבד, ואפילו שזה רק בגדר נותן טעם בר נותן טעם, הרי כפי שצוין ברמ"א (סימן זה סעיף ב), יש להחמיר בזה כשהוא בדרך בישול, וכאשר מעירים מקומקום שהוא חם לסיר שהוא גם חם, כתב שנחלקו בזה החכמים אדם והיד יהודה ושהפרי מגדים נשאר בצ"ע.

אך לדינא יש צדדים להקל בדין אדים גם בנידון של עירוי מקומקום חשמלי על תבשיל חם, והם:

בשו"ת הב"ח (החדשות סימן כד) כתב שהזיעה מתפשטת גם לצדדים, ולא נבלעת בבשר שמעל התבשיל אם הוא במקום פתוח ואינו חם עד שהיד סולדת בו, אך כתב כי מתרומת הדשן (פסקים סימן קג) מוכח שלא סבר כן, וכן פסק הרמ"א (סימן צב סעיף ח). ולכן לדינא כתב הב"ח שכאשר יש ספק האם היד סולדת ניתן להקל מצד סברתו, ואם אין היד סולדת, מותר אפילו לכתחילה וכמבואר בתרומת הדשן (שם), ובגליון רעק"א (שם) הביא לדברי הב"ח. וכן בערוך השלחן (סי' צב סעיף נה) כתב לדינא ששייך זיעה רק במקום סגור שאין לזיעה מקום לצאת, אבל אם יש לזיעה אויר הזיעה אינה אוסרת את הכלי הסמוך לו, ודבריהם הובאו במנחת יצחק (חלק ה סימן פא אות יג).

במשנה הלכות (שם, ד"ה ועוד בו שלשיה) אחרי שהביא שם את ההיתר שהמעט הבל בטל ברוב שמן, הוסיף שמה שנאסר זה רק כשההבל חם עד שהיד סולדת, אך בדרך כלל השפיקה היא ממקום גבוה שכבר אין היד סולדת מההבל והזיעה, ולכן אין לחוש, ובפרט שרוב פעמים אין ניצוק המחבר את השמן עם מה שבכלי.

ולפי כל זה, בקומקום חשמלי חם, ניתן להקל בדיעבד, ובקבוק שמן קר ניתן להקל גם לכתחילה. וגם לדעת בדי השלחן שכתב שלא לערות לכתחילה לכלי חם, אך לגבי קומקום חם, אם המים אינם רותחים מדי והשפיקה נעשית ממקום גבוה, ניתן להקל.

להלכה:

בנידון דידן, אמנם יש חשש שגוי מילא מים חמים מהדוד לתוך קערת תבשיל אסורה, ואם כן יש לחשוש שבגלל האדים, נאסרו המים והדוד, ועוד יש לחשוש שיתכן שהגוי הצמיד ממש את המנה שלו לדוד, והדוד העליון בלע איסור. אך מכל מקום נראה שכאשר מדובר בברז צר, לא מצוי שיצמידו את האוכל הטרף שבמנה החמה ממש לתוך הברז וכמו שכתב במנחת יצחק (שם) ריש אות יג), ואם כן, יש לסמוך על דברי החלקת יעקב והמנחת יצחק שבברז צר שמוציא קצת מים רותחים אין לחוש שהאדים העולים מהכוס יכנסו לתוך העליון החם, וגם יש לצרף את הקולא של הב"ח וערוך השולחן שהרי האדים יש להם להיכן להתפשט, לכן נראה שאפשר להקל באופן זה. ואולם במקום שרואים שהשימוש במים החמים נעשה באופן שהאוכל האסור ממש צמוד לברז, או בסוגי המיחמים שהאדים עולים בהכרח כלפי מעלה לתוך המיחם ואין להם להיכן להתפשט, בזה יש לחוש לבליעת איסור.

הניצוק הוי חיבור אפלו שאין היד סולדת בכלי העליון מחמת חום הכלי התחתון, אבל לגבי איסור והיתר ובשר וחלב שאוסר בנותן טעם רק כאשר היד סולדת בכלי העליון מחמת חום התחתון אסור, וכתב באיסור והיתר (הארוך שער כט סימן ו) שגם המרדכי לא אסר רק לכתחילה.

והנה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סימן פא) נדרש כבר לשאלה דומה בבניין שיש בו דוד מים חמים משותף לכל הדיירים, ומהם גויים או ישראלים שאינם נזהרים מחמץ בפסח, ויש לחוש שמי הם יצק מים מהברז לתוך כלי חמץ, ועל ידי האדים החמים נאסרו הברז המים והצינורות המשותפים של המים החמים, והרי חמץ אוסר אפילו במשהו ולא שייך בו ביטול בשישים. והאריך שם בתשובתו, ובין הדברים כתב (אות ג) שאף שבדין מחבת חלבית שעל גבי הכירה ומעלה זיעה רותחת לקדירה בשרית שעומדת מעליה הדבר אסור ואפילו בדיעבד, שאני התם דההבל בעצמו יד סולדת בו, משא"כ בניצוק מכלי חם לכלי קר שתחתיו ההבל העולה מהכלי הקר על ידי המים ניצוקים אינו רותח בעצמו ולכן בדיעבד מותר. ולפיכך אין לאסור בדיעבד מחמת ההבל שעולה מכלי החמץ אל הברז של המים החמים. [וכמו כן בשימוש בקומקום חשמלי לעירוי על בשר או חלב קרים, יש להחמיר לכתחילה מצד שהאדים עולים על ידי הניצוק אך יש להקל בדיעבד כאשר אין האדים העולים מהבשר או החלב הקר רותחים בעצמם].

ובנידון המנחת יצחק דן גם בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' רד אות א) וכתב שמצד שניצוק מים חמים ועולה הבל מכלי החמץ יש להקל, שכן עיקר הטעם באיסור ניצוק הוא ההבל, וזה לא שייך כאן כיוון שההבל לא נכנס לתוך הברז מחמת דחיקת המים שיוצאים ממנו, וכן כתב המנחת יצחק (שם ריש אות ח). ולפי דבריהם נמצא שכאשר מדובר בדוד מים חמים, שם כל העירוי הוא על ידי הברז ששופכים אין לחשוש לניצוק.

ועוד כתבו המנחת יצחק (שם אות ד) והחלקת יעקב (שם אות א) להתיר בהבל שאינו רותח ועולה עם הניצוק, משום שמאחר ומקור האיסור בדין המשנה, והרי בה מבואר כי דווקא כאשר העליון קר והתחתון חם, העליון מקבל השפעה מהאדים החמים העולים עם הניצוק, אבל כאשר גם העליון חם, וכל שכן כאשר העליון חם והתחתון קר, אין העליון מושפע מהתחתון, וכמבואר כל זה בפלתי (סימן קה ס"ק ח).

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' קנח) דן לגבי עירוי מאותה צלוחית שמן קרה פעם לבשר רותח ופעם לחלב רותח, שזה ממש דין המשנה לחשוש מההבל העולה עם הניצוק מהכלי התחתון שהוא חם. וכתב (ד"ה ומענה) דמשום שגם הבשר וגם החלב הם היתר, גם כאשר עולה מעט הבל מהבשר החם עם הניצוק אל השמן מיד הוא בטל ברוב שמן שיש שם, ושוב מותר להשתמש על חלב חם שגם הוא יתבטל ברוב שמן שיש שם, וכן תמיד על זה הדרך, וכל דין המשנה להחמיר נאמר דווקא שלא ליצוק על איסור שהרי יעלה ממנו מעט הבל לשמן ואין מבטלים איסור לכתחילה להתיר אחר כך ליצוק על דבר המותר ולסמוך על הביטול שנעשה קודם לכן (ובנידון זה ראו עוד במנחת שלמה חלק ב סימן צא אות א).

ב. אדים

כאשר האדים העולים מהכלי התחתון ונוגעים בכלי העליון הם רותחים, האיסור הוא מצד האדים עצמם וגם כאשר אין ניצוק יחד עימם, וכמבואר בשולחן ערוך (סימן צב סעיף ח) שאם מחבת חלב מונחת תחת קדירה בשרית, הזיעה מהמחבת נבלעת בקדירה ואוסרת אותה, והרמ"א כותב שאם אין היד סולדת בזיעה מותר. ולכן, ההיתר שהוזכר לעיל בדוד מים חמים משותף לכל הבניין בשם המנחת יצחק והחלקת יעקב שכיון שהברז העליון הוא החם וכלי התחתון הוא הקר מפורש במשנה שאין ההבל העולה עם הניצוק משפיע על העליון החם, אינם מתאים במקרה של קומקום חשמלי חם, שהרי פעמים רבות האדים מהתחתון שעולים לקומקום הם רותחים. ולכן על דברי הרמ"א (סימן קה סעיף ג) שאוסר לכתחילה לערות מכלי

השלמת תפלת מוסף ומנחה בנשים

אשה יראת שמים שמקפדת על קלה כחמורה שבשבת קודש מרוב טרדותיה בהכנת הסעודה ובטיפול בילדיה, וקורה לפעמים שמוצאת את עצמה סמוך לערב כשיש לפנייה שתי תפילות, הן תפילת מוסף שעוד לא הספיקה להתפלל והן תפלת מנחה, ואין לה שהות וזמן מבעוד יום להתפלל שתיים, ושאלתה בפיה איזה תפילה עליה להתפלל ולהעדיף; ננסה להרחיב בצדדי השאלה וההכרעה בס"ד:

תשובה: הנה באיש כהאי גוונא, שנזדמן לו תפילת מוסף ומנחה ויש לו שהות רק לאחד מהם כבר פסק המשנ"ב (סימן רפ"ו ס"ק י"ג) בשם המג"א שיתפלל מוסף ולא מנחה, היות שמנחה יש לה תשלומין במעריב שיכול להתפלל מעריב פעמיים כמובא בשו"ע (סימן ק"ח ס"ב), משא"כ מוסף אין לה תשלומין (שו"ע קח ס"ו) ולכן עדיף שיתפלל מוסף (והגם שאחרונים הרבו להקשות על מג"א זה, ובהם הנודע ביהודה והשו"ע הרב בקונטרס אחרון מ"מ נראה מהמשנ"ב כהלכה כמג"א).

אלא שנשאלת השאלה אולי באשה הדין אחרת מהטעמים דלהלן: מצד אחד הרי בכלל יש מחלוקת אם נשים חייבות במוסף, דלדעת הצ"ח (ברכות כו) נשים פטורות מתפלת מוסף, ולדעת המגן גיבורים (אלף המגן שם סק"ד) נשים חייבות במוסף, וא"כ יתכן לומר שבאופן שיש לה זמן או למנחה או למוסף אולי תעדיף מנחה שחייבת בה, במקום מוסף שזה רק מחלוקת אם חייבת, ועוד שפיתרון הזה של המג"א הנ"ל להשלים מנחה ע"י מעריב פעמיים, אינו שייך כ"כ באשה דנן, שהיא אינה נוהגת להתפלל מעריב בדר"כ וכמובא במג"א (סימן רצט) שנשים לא קבלו על עצמן להתפלל מעריב, וא"כ אשה כזאת שאינה מתפללת מעריב בדר"כ, לא תוכל להשלים את מנחה דאם תתפלל באותו יום מעריב שלא כהרגלה יאה על תפילת מעריב שלה דין תפילת נדבה שעליה כתב השו"ע (סימן ק"ז ס"ד) שתפילת נדבה מותר רק למי שמכיר בעצמו שמכוון בתפילה, וא"כ אנחנו שאין אנו מכוונים כ"כ כמובא ברמ"א (סימן ק"א ס"א) א"כ אולי אין זה נכון לה להתפלל מעריב כשבדר"כ אינה מתפללת.

ולחכרע בשאלה זאת נקדים בדברי המשנ"ב (סימן רס"ג ס"ק מ"ג) שאשה שצריכה להדליק נרות שבת ואין לה זמן להתפלל מנחה קודם הדלקה, ואחרי הדלקה נרות אינה יכולה להתפלל תפילה של חול כי כבר קבלה שבת כתב המשנ"ב שלא תתפלל אלא תדליק נרות ותתפלל ערבית פעמיים, נמצא שאשה יכולה להשלים מנחה ע"י פעמיים ערבית, אלא שעדיין אין מכאן ראיה לנידון דידן, כי יתכן עדיין שיש חילוק בין מעריב של חול למעריב של שבת, דהרי יש מחלוקת אם נשים קבלו על עצמן להתפלל מעריב בשבת, דלדעת הפמ"ג סימן רע"א (משב"ז סוסק"א) אף בשבת נשים לא קיבלו על עצמן להתפלל מעריב, ובשע"ת (סימן רס"ח) הביא מהמור וקציעה דתפילות ערבית בשבת היא חובה, דלא כבחול שהיא רשות וא"כ לא שייך לחלק בין אנשים לנשים דרך בחול שהיא רשות ואומרים שנשים לא קיבלו על עצמן להתפלל אבל בשבת שהוא חובה לא שייך לומר כן. ויל"ע מה דעת המשנ"ב בזה, דאם דעתו כמור וקציעה, א"כ אין ראיה מסימן רס"ג לענינו דתפילת מעריב בשבת נשים חייבות, משא"כ בשאלה שלנו שתצטרך להתפלל ערבית במוצאי שבת, ואם דעת המשנ"ב כפמ"ג הנ"ל שגם בשבת אין חיוב לנשים להתפלל מעריב א"כ יהא לנו ראיה מסימן רס"ג הנ"ל דאף כשאין חייבת בתפילת מעריב, יכולה להתפלל מעריב פעמיים ולהשלים את מנחה.

ולכאורה נראה להוכיח, ממשנ"ב סימן רע"א (ס"ק ג') שדעת המשנ"ב כדעת הפמ"ג, שהרי המשנ"ב מחלק לענין קידוש האם אשה יכולה לצאת מנער בין י"ג שלא הביא סימנים, ומחלק שם בין אשה שהתפללה כבר ערבית ללא התפללה ערבית, ואם דעת המשנ"ב שאשה חייבת במעריב בשבת, א"כ אסור לקדש ולאכול סעודה לפני שהתפללה מעריב (כמובא בשו"ע סימן רלה ס"ב) אלא מוכח שסובר המשנ"ב שאשה אינה חייבת במעריב אפילו בשבת, ואעפ"כ פסק בסימן רס"ג שיכולה להתפלל מעריב פעמיים, וא"כ גם בנידון דידן תוכל במוצ"ש להתפלל מעריב פעמיים, ולכן ההכרעה, שתתפלל מוסף, ותשלים את מנחה ע"י ערבית פעמיים במוצ"ש ק.

העולה לדינא:

אישה שעקב טרדותיה בהכנת הסעודה ובטיפול בילדיה מוצאת את עצמה בשבת לפנות ערב כשלפניה שתי תפילות מוסף ומנחה, ואינה יכולה להתפלל שניהם, הדין הוא שתתפלל מוסף ותשלים תפילת מנחה בתפילת מעריב.

בבית המשפחה רבתה השמחה; נכד ראשון נולד בשעט"מ, לרגל שמחת "השלום זכר" שנערכה בביתם, הגישו בני המשפחה קערות מלאות במיני תרגימא ופיצוחים כנהוג כקדמת דנא, כאשר שכנים וידידים נהרו לביתם לאחל ולברך את אב הילד ומשפחתו. לרגע לא הבחינו בני הבית כי בנם הקטן שזה עתה מלאו לו שנתיים אף הוא טומן ידו בצלחת וממלא פיו בפיצוחים ומיני המתקה, הילד שלא היה מורגל לאכול בכגון דא, החל להכחיל ולאבד את נשימתו, הפיצוח שאכל תקוע היה עמוק בגרונו וסרב להשתחרר משם, אחיו הגדול שהבחין ראשון בדבר גילה תושיה ורגע כמימרא חייג ממכשיר הטלפון לכוני הצלה שבעירו. והעמידו על המקרה החמור שהתרחש, צוותי ההצלה שקיבלו קריאה דחופה החלו לצאת ברכבם לכתובת שקיבלו במהירות כדי לנסות ולהציל את חיי הילד, בינתיים אחד מהאנשים שנוכחו במקום החל בפעילות הצלה בגופו של הילד ולאחר מספר נסיונות נפלט הגוף הזר מגרונו והוא החל משתעל ונשימותיו אט אט חזרו אליו, השמחה וההודיה לה' עלו על גדות, ומילות התפילה "על חיינו המסורים בידך" קיבלו משמעות חדשה, לרגע ננער האח הגדול מכל המהומה שנוצרה והסתפק אם עליו לשוב ולהתקשר כדי לבטל את כיוני ההצלה מנסיעתם ומחילול השבת שלא לצורך. האם אכן. עליו לחלל את השבת כדי להציל את חבירו מחילול שבת גמור.

תשובה: בשו"ע (סי' ש"ו ס"ד) כת' מי שהוציאו בתו מביתר בשבת להוציאה מכלל ישראל רח"ל, מצווה לשוב לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה ואפי' יוצא חוץ ל'ג פרסאות, [ואפי' שיש בנה איסור דאורייתא לכמה פוסקים].

ובס' ש"ח סעיף י' בהג"ה כתב דמי שרוצים לאונסו שיעבור עברה גדולה אין מחללים עליו את השבת כדי להצילו. וכתב המ"ב (ש"י ס"ק נ"ח) דאין זה סתירה לכאן דהתם מירי שרוצים לאונסו שיעבור עבירה פעם אחת. ולהכי אפי' אם היא עבירה גדולה כגון לעבוד ע"ז, אין צריך לחלל שבת כדי להצילו, דהרי גם חילול שבת נחשב כעובד ע"ז, מה שאין כן כאן שאותה הבת תשאר מומרת "ותחלל שבת כל ימיה", ע"כ יש לאביה לחלל שבת ולהצילה.

ובס' רנ"ד (ס"ו) כ' המשנה ברורה (בס"ק מ') שכשעושה אדם בפשיעה, לא אומרים לחברו עשה חטא קל כדי שלא יבוא חברך לאיסור חמור, אבל האדם בעצמו שעשה מעשה אפילו במזיד, מותר לו לעשות איסור קל כדי שלא יבוא לאיסור החמור.

והנא בנידון דידן יש לדון שהרי אנשי ההצלה עושים את הפעולה בהיתר. שהותר חילול שבת מפני "פיקוח נפש" והאם יהא מותר לעבור על איסור דרבנן כדי שלא יעשו חילול שבת לחינם, דיתכן ומכיון ועושה בהיתר גמור קיל טפי מהעושה באונס שהתירו לחלל עבורו.

ובשו"ת קנין תורה (ח"ג ס"י מ"א) מחלק, בין האדם שהוא הזמין את הרופא או את איש הצלה (וכל שכן כאשר בטעות גמורה שלח לקרוא להצלה, כגון זקן שברשותו לחצן מצוקה אשר לחץ עליו בטעות) שעליו לתקן אשר עיוות ואפי' באיסור דרבנן כדי למנוע מהלה לחלל שבת, לבין אנשים אחרים שאין חייבים בכך.

אומנם בספר נשמת אדם (סי' של"ח סק"א) בשם הגרש"א זצ"ל סותם שאין לעשות שום שבות דרבנן למנוע מרופא לבוא שלא לצורך. כיון והרופא כוונתו למצוא הגדולה של הצלת נפשות, ואין במעשיו שום איסור, אומנם מתיר אמירה לנכרי כדי להודיע לרופא, שהגם שהרופא ירים את הטלפון, מכל מקום זה עדיף משיעשה הרבה מלאכות דאורייתא על ידי נסיעה וכדו'.

העולה לדינא:

בנידון אם צריך להתקשר לבטל הזמנת אנשי הצלה למנוע מהם חילול שבת, העלו הפוסקים כי אין לעשות שום שבות דרבנן כדי למנוע מאנשי הרפואה מלבוא שלא לצורך מארח שכוונתם לפיקוח נפש ואין במעשיהם שום איסור, אומנם מותר לומר לנוכרי כדי להודיעם.

ריבית בפועל

באמצע שבת בצהריים בשיא החום שבת לו המזגן שביתה והפסיק לפעול. מיד עם צאת השבת רצה זליג להתקשר לטכנאי 'פישל' הידוע במחיר הזול שלוקח ולהזמין לתקן התקלה אך זאת ידע כי יש עוד כמה ימים עד העשירי ולבנתיים חשבון הבנק ריק מתוכן, ואז עלה לו רעיון להציע לפישל יותר כסף ממה שבדרך כלל לוקח אך ישלם זאת בעוד כמה ימים, אך עצר לרגע וחשב האם יש בזה איסור ריבית:

תשובה: אם המחיר שרוצה להציע לפישל יש טכנאים שלוקחים זאת כמחיר רגיל מותר אך אם זה מחיר שאף טכנאי לא לוקח אלא זה מחיר יקר יחסית לכולם אסור. אך יש פתרון בדבר, אם פישל ישאיר את סוף התיקון אפי' חלק קטן ואת זה יעשה ביום שמשלם לו מותר, ונבוא לבאר את מקור הדברים, כתוב בגמ' (בב"מ ע"ג.) שרבא אמר לאלו ששומרים השבות שיבוא גם לעזור בב' דרי [בגורן] ואז אפי' שהבעלים משלמים להם יותר יקר מותר דאין כאן המתנה דשכירות אין משתלמת אלא לבסוף והשכירות נמשכת עד הגורן ואז משלם להם (ביוקר), והשכירות נמשכת עד הגורן ואז משלם להם (ביוקר), ונפסק דין זה בשו"ע (י"ד קע"ג ס"ב), החו"ד (ס"ק ט"ז) מבאר שדין זה נאמר דווקא במקום שיש שער ידוע לפועלים אך אם אין שער ידוע לפועלים מותר אפי' שלא מסייעים בב' דרי וכמו שמותר טרשא במכירה [כלומר למכור חפץ שאין שער ידוע יותר ביוקר בהמתנה למעות] והגמ' דיברה במקום שהיה שער ידוע לפועלים, יש לברר מתי צריך לסכם עמו שאח"כ יעזור בב' דרי בספר חידושים וביאורים (סי' כ"ח סק"ח) כתב שמותר דווקא כשמסכם עמו בתחילת השכירות אבל אם מלכתחילה שכר אותו רק להתחלה ודאי שאסור להוסיף בשכר אם ממתין בגלל זה אפי' שאח"כ עוזר 'בב' דרי', בברית יהודה (עיקרי הדינים פ"ח הערה ט"ז) הסכים עמו אך כתב שלכאורה יהיה מותר אפי' שמסכים כך באמצע המלאכה אך אם נגמרה המלאכה וכבר נתחייב לשלם ואם מסכם עמו אסור, אך הדברי סופרים (ע"ד ס"ק קמ"ג)

וכן משמע מפורש מהמאירי דאפי' אחרי שנגמרה המלאכה ונתחייב לשלם השכירות מותר להתנות עמו, דכל ריב בשכירות פועלים הוי מדרבנן (דמהתורה אסור רק בהלואה) ובכזה מקרה לא מינכר הריבית והתירו, ועוד כתב החלקת בנימין דממע מהגמ' שאפי' שהיה הפסק זמן בין המלאכה הראשונה לשניה מותר, אך הדברי סופרים כותב דצריך שיהיה דווקא אותה מלאכה שהתחילו בה כמו בגמ' שבאותה תבואה המשיכו לעבוד, היוצא מכל הנ"ל דבנידון דידון אפי' אם רוצה לשלם לו מחיר יותר יקר מכולם [דאל"כ מותר בלאו הכין] אם מסכים מראש שישאיר את סוף המלאכה ליום שמשלם לו לכו"ע יהיה מותר.

העולה לדינא:

אם רוצה לשלם לבעל מלאכה יותר כסף עבור המתנת המעות הדין כך: א. אם המחיר שרוצה להציע לפועל יש פועלים שלוקחים כך כמחיר רגיל - מותר. ב. אך אם זה מחיר שאף פועל אינו לוקח, ומחיר זה הוא יקר יחסית לכולם - אסור. ג. הפתרון בדבר זה, להשאיר את סוף התיקון ואפילו חלק קטן שאותו יעשה ביום שמשלם לו, ובאופן זה מותר.

אליבא דהלכתא

הרה"ג רבי אברהם שלום מושקוביץ

ציצית נוטף על הקרן

אברך אחר נישואיו מתחיל לעטוף בטלית ושואל האם צריך להקפיד שיהיה הציציות נוטפות על הקרן, כלומר: שאינו תולה כלפי מטה אל הקרקע אלא תולה לצדו של הטלית ונוטף ויורד ומכה על הקרן שבכנף, ואיך יעשה שלא יישמט תמיד כלפי מטה, ואם נשמט כלפי מטה האם צריך להחזירם, והאם מותר להחזירם בשבת:

תשובה: הנה הדין הפשוט הכתוב בשו"ע (או"ח סי' יא סעי' יד) בשם יש אומרים שצריך לדקדק שיתלה הציציות לצד הטלית, כי בעינינו נוטפת על הקרן (פי' תלוי על הקרן) ולא תלוי כלפי קרקע.

והנה לגבי ב' כנפות שלאחוריו פשוט שיתלה הציציות לכיון צדו של טלית, אבל לגבי ב' כנפות שלפניו, תלוי בצורה איך לובש הטלית, אם מתעטף בו בצדדיו או שמקפל צדדיו על כתפיו, עי' באחרונים שם מה שביארו בזה.

ומקור הדין הוא ממקצת ראשונים (כלבו, רוקח, מהר"ם) שלמדו כן בכוונת דברי הגמ' (מנחות מב.): ציצית צריכה שתהא נוטפת על הקרן שנא' 'על כנפי בגדיהם' ע"כ. [אבל ראשונים אחרים (רש"י ומהר"ם אחר שחזר בו) לומדים פשוט בגמ' אחרת, ולפיהם גם אם הציצית תולה כלפי קרקע, נקרא 'נוטף על הקרן'. וראה להלן].

הרב בסידורו (הל' ציצית) מחדש עוד בדין זה, ומבאר עפ"י מ"ש בגמ' (שם) שצריך לתלות הציצית במרחק שיעור קשר גודל משפת הכנף משום דכתי' 'על הכנף' ולא 'בכנף'. וא"כ ממה שכתב 'גדילים תעשה לך על ארבע כנפות' וגו', נראה שלא די שנקב הציצית יהי' למעלה מקש"ג אלא גם ה'גדיל' דהיינו הקשר ותחילת החוליות (כי החוטין עד הקשר אינם בכלל 'גדיל') תהי' ג"כ מעל קש"ג, וזה לא מתקיים רק אם יתלה לצדדיו וממילא ינוטף על הקרן. [ולפי טעם זה ייצא חומרא נוספת לדינא, שלא יספיק מה שמצוי מאד שהציצית אכן תולה לצדדיו אך נופל קצת באלכסון לכיון מטה ונוטף על הקרן רק במקצת, אלא לדיד' בעי' דווקא שינוטף על הקרן כל שיעור קשר גודל, דאל"כ אין ה'גדיל' 'על' הכנף וכו'נ].

אך למעשה כבר כתב החיד"א (ברכ"י סוסק"ז) שהעולם אינם נוהרים בזה ואין מקפידים שיהי' הציצית 'נוטף על הקרן', כי סומכים עמ"ש הגהות מיימוניות (הל' ציצית פ"א ב) דחזר בו מהר"ם ולומד פשוט אחר בדברי הגמ' הנ"ל. ואכן כן ראינו אצל כמה אנשי מעשה שלא הקפידו בזה. ועוד יבואר להלן כמה סיבות וחששות שיש בקפידה זו, ויתכן שמחמת כן נמנעו מלהקפיד בזה. ולכו"ע אין דין זה אלא לכתחילה אבל אין קפידא כ"כ לפוסלו בכך כמ"ש המג"א (סקכ"ד).

איך יעשה שלא ישמט:

1) דרך אחד הוא לעשות הקשר הראשון בהידוק חזק על שיתקפל קצת מהבגד ובכך יחזיק ולא יפול [וכן עושים הרבה, וכך נהגו כמה גדולי עולם, וכמו שמביא ב'דינים והנהגות' ממרן החזון איש, ועוד]. אך בזה יש חשש שהקיפול הנוצר מחוזק הקשירה ממעט בבגד משיעור קשר גודל שיש להרחיק בין הנקב לשפת הבגד. והנה מדברי המג"א (סי' יא סק"ד והובא באחרונים להלכה) מבואר להדי' שאין הקיפול ממעט בבגד. אבל מאידך הנשמת אדם (כלל יא ס"ג) ועוד מוכיחים מגמ' זבחים (יח): לגבי בגדי כהונה שקיפול בבגד נחשב כאילו נחתך לגמרי 'מיגז גיז', ע"ש שמיישב בדוחק.

ובתשובות והנהגות (ח"א סי' כז) מאריך בזה הרבה ומדייק מדברי הפוס' הראשונים ואחרונים לכאן ולכאן, האם יש להדק הקשר אפי' שיתקפל כנף הטלית, או שעדיף לא להדק אלא יקשור ברפיון, ומסקנתו שלא ידק, ומדייק כן מהשאלות (פר' שלח סי' קכז), וכן ראה אצל כמה גדולים שלא הידקו רק היה רפוי עד שנופל.

אולם גם מי שמהדק, יש להזהר שלא ידק ביותר ויבלוט הציצית כלפי חוץ ויעמוד כמו ענף עץ קשה, כי בכך לא תיקן כלום כי אינו נופל על הקרן, כ"כ בתשובות והנהגות שם.

2) מחמת חשש הנ"ל יש עושים הקשר רפוי וכך תולין הציצית לצד, אך בזה מצוי מאד שיפול הציצית באלכסון כנגד הקרן וזית ממש ועל זה כבר הזהירו הפוס' הרבה שאין לעשות כן (ב"י, מג"א ומשנ"ב), וב' טעמים אמרו בזה, הלבוש כתב מפני שנראה שצריך ח' ציציות ולכן עושה באלכסון כדי לצאת בזה לב' צדדיו, ודרשו בספרי (פר' שלח פי' קטו) 'ארבע כנפות' ולא שמונה. והמג"א כתב מפני שכן הוא מנהג הקראים.

עוד מצוי בדרך זה שנקמט הקרן ונדמה לעין שאין לכנפי הטלית קרנות אלא כל כנף נראה בת שתי קרנות, והגם שיתכן שאין בזה חשש להלכה, עכ"פ בודאי אין זו יופי המצוה. [ועי' עוד להלן].

3) יעשה כנף קשוח ובכך יוכל להדק בחוזק בלי שיתקמט הבגד, וכן נוהגים היום לאחרונה הרבה מן המהדרין במצוות כי זהו אכן העצה על צד היתר טוב.

4) בסידור הרב מבואר עוד עצה, לעשות נקב נוסף סמוך לשפת הטלית, שם ישחיל החוטין וסמוך לזה יקשור ובכך יתקיים הדיב [וזה מהני גם לפי טעמו הנ"ל כמו שנתבאר]. אבל לא ראינו שנוהגין עצה זו.

ולגבי אם נשמט כלפי מטה, הדין הוא שצריך להחזירם (משנ"ב סקע"ג) [ואין חשש משום 'תעשה ולא מן העשוי' כי אינו מעשה גמור (עי' פמ"ג)]. אך כבר הרב בסידורו: 'וטורח הוא לעיין ולהשיג על זה תמיד ופרט בעת התפילה'. (זהו החיסרון בעצה השניה הנ"ל). ומותר להחזירם גם בשבת ואין בו משום תיקון כלי (שע"ת סוסק"ו וכה"ח סק"ג בשם גן המלך). אך כאמור יש שאין נוהגין כלל להקפיד בדין נוטף על הקרן.



להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com